

2/5 Kyslíkaté (a sirné) deriváty uhlovodíků

Alkoholy a thioly

- hydroxyderiváty: $-\text{OH}$ vázána na (a)cyklickém uhlovodíkovém zbytku (! ne přímo na benzenovém jádře!); jedno- a vícesytné, (ne)nasyčené, cyklické, aromatické, primární, sekundární, terciární
- názvosloví: základní uhlovodík + koncovka „-ol“; uhlovodíkový zbytek + alkohol, předpona „hydroxy-“ (není-li $-\text{OH}$ hlavní skupinou); dvojsytné alkoholy ethanu a propanu - přípona „-glykol“; (polo)triviální názvy (líh)
- rozpouštědla, do C_4 příjemná vůně, do C_{11} zapáchající kapaliny, vyšší - krystalické látky; OH na $\text{C}=\text{C}$ vazbou se přesmykuje; 2 (3) OH na 1 C odštěpují vodu; příprava: kvašení, hydratace alkenů, oxidace alkanů, redukce aldehydů, ketonů, karboxylových kyselin...; reakce - náhrada H v OH kovem: $2\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{OH} + 2\text{Na} \longrightarrow 2\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{ONa} + \text{H}_2$; oxidace $\rightarrow$ aldehyd (keton, karboxylová kyselina)
- CH_3-OH = methanol, methylalkohol, dřevěný líh, rozpouštědlo; $\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{OH}$ = ethanol, ethylalkohol, líh; nápoje, kosmetika, náplň teploměru...; $\text{HO}-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{OH}$ = ethan-1,2-diol, (ethylen)glykol - nemrzoucí kapaliny, plasty; propan-1,2,3-triol = glycerol, glycerín (viz níže) - slazení likérů, kosmetika, hlavní část tuků a olejů, nitroglycerín (1867 - A. Nobel - dynamit)
- thioly - charakteristická skupina $-\text{SH}$; dříve tzv. merkaptany; oxidací vznikají sulfonové kyseliny; methanthiol CH_3-SH ; ethanthiol $\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{SH}$ - do svítiplynu jako varovná látka; benzenthio (thiofenol) $\text{C}_6\text{H}_5\text{SH}$, pro výrobu sirných barviv (viz níže)

Fenoly

- hydroxyderiváty; $-\text{OH}$ skupina je vázána *přímo* na benzenové jádro; názvosloví - uhlovodík + koncovka „-ol“, předpona "hydroxy, triviální; tuhé nebo kapalné látky, charakteristický zápach, desinfekční účinky, příprava - destilací uhelných dehtů, synteticky z arenů; reakce obdobné jako u alkoholů
- fenol - pro desinfekci (sráží bílkoviny); kyselina pikrová (2,4,6 - trinitrofenol); kresoly (methylfenoly)

Ethery a sulfidy

- $\text{R}_1-\text{O}-\text{R}_2$; odvozují se od hydroxyderivátů - místo H v $\text{OH} \rightarrow$ alkyl (aryl) rozpouštědla, narkotické účinky; názvosloví - alkyly + „-ether“; alkyl + oxy + uhlovodík; příprava z alkoholů s působením H_2SO_4 (- H_2O)
- diethylether (ether) $\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{O}-\text{CH}_2-\text{CH}_3$; ethylenoxid (oxiran)(viz níže) (desinfekce skladů s kořením...)
- sulfidy - dřívější označení thioethery; názvosloví obdobné jako u etherů - alkyl(aryl) thio (např. 1-methylthiopropán $\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{S}-\text{CH}_3$); bis (2-chlorethyl) sulfid; yperit $\text{Cl}-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{S}-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{Cl}$; zpuchřující bojová chemikálie

Aldehydy

- oxosloučeniny; karbonylové sloučeniny s charakteristickou skupinou $-\text{CHO}$; název základního uhlovodíku + koncovka „-al“, popř. koncovka „-karbaldehyd“, triviální a opisné názvy; příprava - oxidace uhlovodíků, alkoholů, adice vody na alkyn (s přechodným alkenolem)
- methanal (formaldehyd, aldehyd kyseliny mravenčí): $\text{H}-\text{CHO}$, 40% vodný roztok je formalín - desinfekce, plasty; ethanal (acetaldehyd, aldehyd kyseliny octové): CH_3-CHO - výroba kyseliny octové, syntetického kaučuku; benzaldehyd (aldehyd kyseliny benzoové): $\text{C}_6\text{H}_5-\text{CHO}$ - barviva, léčiva, potravinářství

Ketony

- oxosloučeniny; karbonylové sloučeniny s charakteristickou skupinou „ CO “ uvnitř řetězce (viz níže); názvosloví - alkyly + „-keton“, uhlovodík + „-on“, předpona „oxo-“, triviální; příprava - oxidace uhlovodíků, sekundárních alkoholů, adice vody na alkyn; reakce s HNO_3 , halogeny...
- aceton (dimethylketon, propanon): $\text{CH}_3-\text{CO}-\text{CH}_3$ - rozpouštědlo, výroba chloroformu, umělého hedvábí, plastů (plexisklo); cyklohexanon (viz níže) - pro polyamidová vlákna

Chinony

- cyklické diketony (od arenů přeměnou dvou „ CH “ skupin s přesunem dvojných vazeb); názvosloví - aren + „-chinon“; chinon (p-chinon; benzo-1,4-chinon) (viz níže) - pro organické syntézy; anthra-9,10-chinon - pro barviva

